

KÖZÉP-EURÓPAI ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNET FELÉ

Ha a konferenciára meghívott nemzetek építészettörténeti kutatásaira csak felületes pillantást vetünk, azonnal szemünkbe ötlük, hogy az elmúlt évtizedek publikációiból hatalmas méretű kutatómunka bontakozik ki, mely mennyiségre, tudományos igényességre, módszerességre nézve magasan felette áll a háború előttiéknél. Ennek ellenére hiányosságai előtt kár volna szemet hunyni, mert a szocialista országok együttműködésével segíthetünk ezen is. Pontosabban arra gondolok, hogy a cseh, a szlovák, a német, a lengyel, a román és a magyar szakirodalom erősen belterjessé vált, ritkább az olyan tanulmány, mely nagyobb, pl. teljes közép-európai összefüggésben vizsgálja kérdéseit. Egyszerűen: a felsorolt nemzetek egy azonos stíluskorszakra, egy problémára vonatkozó tanulmányaiból — még ha mindenki ugyanazt a korszakot ugyanazzal az intenzitással dolgozná is fel — egységes szemléletű kép mégsem állna össze. Van pl. a későrománikára vonatkozó jó cseh, szlovák, román és lengyel összefoglalás is, mi magyarok is igyekeztünk e téren a saját emléktanyáinkat feldolgozni, de aki a közép-európai terület későromán építészetének történetét kívánná felvázolni, inkább csak nyersanyagot találna, mert hiányzik a korai feudalizmus építészetének egységes szemléletű közös kutatása és feldolgozása.

Talán nem túlzás, ha ki merjük mondani, hogy a kutatás jelenlegi helyzete nem teljesen konform az anyaggal, mely létrejöttének pillanatában sokkal internacionálisabb volt, semhogy a jelenlegi s bizonyos fokig nemzeti keretek szerinti tárgyalása a történeti valóságot a maga teljességében megközelíteni tudná. Ennek a kutatási módszernek vannak továbbá lassan csökvennyé váló gátjai is, melyekről inkább előbb, mint utóbb már csak azért is beszélgetnünk kell, mert megoldatlanság aligha szolgál társadalmi rendszerünk fejlesztésére, sőt inkább a továbbfejlődés akadályozója.

Célul kell tűznünk magunk elé, hogy erőinket összefogjuk, módszereinket egyeztetjük, kutatási programjainkat összehangoljuk, hogy annak a területnek, melyet most a rövidség kedvéért közép-európainak neveznek, egységes szemléletű építészettörténetét, ha talán nem is mi, de legalább utódaink meg tudják valósítani. Szeretném előrebocsátani, hogy ebben az egységes szemléletű építészettörténetben két szempontnak soha nem szabad hiányoznia, hogy mi az, ami közös e népek, e területek építészetében és mi az, ami sajátosan egyedi, csak arra a népre, csak arra a területre jellemző. Úgy vélem, hogy ha egy ilyen szemléletű építészettörténetet létre tudnánk hozni, illetőleg a kutatás koordinálásával, az együttműködés megszervezésével legalább alapjait le

tudnánk rakni, célját, útját ki tudnánk jelölni, módszerét meg tudnánk határozni, nemcsak az építészettörténet tudományának, a társtudományoknak — gondolok itt a művészet-, irodalom-, de a politikai-, gazdaság-, kultúr-történet tudományaira is — nem jelentéktelen segítséget nyújthatunk.

Látványosan már a kutatási terület lehatárolása is elháríthatatlan nehézségekbe ütközik, hiszen a „Közép-Európa” fogalmán pl. egészen mást ért egy amerikai tudós és mást egy magyar, de hasonló a helyzet, ha Délkelet-Európát mondunk. Úgy gondolom, hogy ez a probléma mégsem megoldhatatlan. Mi sajátos kutatási tervünk szempontjából azokat a területeket értjük, melyeket a nagy nemzetközi stílusáramlatok áthatottak ugyan, de inkább felvevői, továbbfejlesztői, mint autochton kitermelői voltak a nagy korstílusoknak. Ha ez igaz — már pedig igaz —, ha e területet az olasz, a francia, vagy a német művészet szempontjából vizsgáljuk — milyen módon lehet ezt a területet elhatárolni? Egyáltalában lehetséges-e konkrétan meghatározható területről beszélni? Úgy vélem, nem. Nem tudunk — legalábbis ma nem tudunk — egy olyan egzaktan meghatározható „Közép-Európát” vagy Kelet-Európát, esetleg Délkelet-Európát földrajzilag kijelölni, mely egyaránt érvényes a romanika és a reneszánsz, a barokk és a klasszicizmus korában, pedig, hogy a mi területeinket egy bizonyos időszakban összefűzi valami, ezt mindnyájan jól tudjuk. Azt is tudjuk, hogy ez nem valami történeti államalakulat, hanem a művészeti recepció azonos formája, azonos módja. Merre kell tehát keresnünk a kiutat? Bizonyára nem a konkrétan, folyókkal, völgyekkel vagy államhatárokkal lehatárolható földrajzi fogalom táján, hanem egy olyan virtuális Közép-Európát kell keresnünk, melyet a román stílus, vagy a gótika, a reneszánsz és barokk építészet foglal egységbe.

Ha így tesszük fel a kérdést, akkor az említett földrajzi fogalom: „Közép-Európa” feltétlenül egy állandóan változó földrajzi, de mindig állandó, pontosabban minden korszakban az azonos ízlés, állandóságában egységes szellemi fogalomná válik.

Közép-Európa az a terület, melyet a ravennai hagyaték a VI—IX. században elért, melyet egy egészen más irányú, de alapjellegetben sokszor rokon karoling építészet saját törekvéseinek mására próbált alakítani. Kétségtelenül Közép-Európát jelentik a francia vagy olasz romanika nagy kezdeményezéseire kialakult helyi iskolák, vagy ahol a ciszterciták egységes burgundi koragótikától megtermékenyített építészete megvalósult. Alig hiszem, hogy ki lehet zární ebből a fogalomból azt a területet, melyen a francia katedrális gótika visszfénye játszik, vagy amelyet ennek nyomán a Parlerek építő és szobrász stílusa fogott össze. Feltétlenül egységes, építészeti szempontból egységes terület, ahová az olasz reneszánsz nagy kezdeményezései eljutottak, vagy amelyet az olasz kezdeményezésű barokk építészet — esetleg osztrák, délnémet szűrőn át — a maga képére formált. Ebből a szempontból két érdekes véglet talán megvilágítja a problémát.

A bizánci művészet expanziója véleményem szerint a legteljesebb mértékben közép-európai probléma — különös tekintettel a közvetítő területek kutatására, de pl. a török művészet már aligha, mert nem egy szellemi áramlat behatolása, szabad befogadása egy politikailag független területen, hanem olyan áramlat, melyet csakis az izlám katonai, politikai térhódítása kényszerített rá az általa meghódított területek építészetére. Ezzel egy pillanatig sem akarom tagadni a török építészet jelentőségét pl. Bulgáriában és Magyarországon, de egészen más problematikának vélem — s különösen más sok

szempontból — mint pl. a bizánci művészeté, melyet ez a terület spontán vett fel, bármennyire is állt mögötte a bizánci császárság politikai, gazdasági hatalma.

A közép-európai építészet története szempontjából tehát nem a politikai határok, hanem a művészi összetartozás a döntő. Ez azonban csak az egyik szempont, hiszen előljáróban említettem, hogy az átvett, a befogadott mellett a helyi, amivé az átvett szellemi hagyatéka alakult, az is alapvetően meghatározó körülmény. Ennek vizsgálata, a helyi fejlődés és sajátosságainak felkutatása ugyancsak virtuálisan létező területeket határol körül. Kétségtelen, hogy mindkét szempont magából az anyagból következik, abból az anyagból, melyet a történeti-társadalmi valóság formált a saját képére s ezzel a szemlélettel alighanem maradéktalanabban tudjuk azt megragadni, ábrázolni, mint a múlt, vagy a jelen politikai határai szerinti tárgyalással.

A vizsgálandó terület kérdése után néhány szót kell vesztegetnünk a feldolgozandó anyagra és pontosabban, annak máig nem kellően értékelt részére: a népi építészet emlékeire. Az átvonuló szellemi áramlatok térben és időben való kiterjedése, még inkább a helyi sajátosságok módosító ereje, megjelenése szempontjából a népi építészetnek, a „nagy művészetben” állandóan jelenlevő „második kultúrának” úgy vélem, igen nagy jelentősége van. Amikor tehát egy közép-európai építészettörténet felé törekszünk, az eddiginél sokkal nagyobb gondot kell fordítani a feudalizmus legalsóbb rétegei építészetének vizsgálatára. Nagyobb figyelmet kell fordítanunk már csak azért is, mert a paraszti tömegek konzervativizmusa olyan elemeket, formákat őrzött, sőt lehet, hogy őriz ma is, amelyek a „nagy művészet” gyorsabb mozgású, sebesen áramló folyamatában már régen lemerültek, vagy roncsként a partra kerültek.

A terület, az anyag kérdése után utolsóként a módszer problémáiról is kell szólni. Lehet-e eredményesen kutatni, a kívánt összefüggő képet megrajzolni a hagyományos építészettörténeti módszerekkel? Úgy véljük, igen, ha azokat az elérni szándékolt célunk érdekébe állítjuk.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy tér- és tömegalkotó szerkezetek, azt alakító formák útjáról, elterjedéséről, virágzásáról s elhalásának vizsgálatáról van szó, tehát nem a kutatási módszerek alapvető változtatása a kívánatos, hanem olyan kiterjesztése, melynek segítségével megragadhatjuk az eddig talán nem kellő figyelemmel megajándékozott jelenségeket, felhasználjuk a szocialista együttműködés adta lehetőségeket. Aligha volt eddig kutató, aki egy-egy építészettörténeti jelenséget magában csak saját területe szempontjából vizsgált, a probléma tehát inkább az, hogy a kezdet és a vég, az eredet és a továbbalakulás, folytatás jelenségeinek nagyobb figyelmet szenteljünk. Ennek érdekében feleleveníthetünk olyan kutatási módszereket, melyek a mi adott helyzetünkben és a közös munkát, az együttműködés kiteljesítését elősegíthetik.

Gondolunk itt például olyan kartografikus módszerekre, melyeken egy-egy jellemző tér, tömeg, vagy szerkezeti forma elterjedését a vizsgált terület egészen felvázolhatjuk. Ilyen munkát elsődlegesen csakis szoros nemzetközi együttműködéssel lehet megvalósítani, melyben minden résztvevő állam nemcsak ad, nemcsak befektet tudományos munkát, hanem kap is.

Ehhez természetesen az alapvető fogalmak és szempontok tisztázása elengedhetetlen. Szerencsére ezek a kérdések ma már egyáltalán nem olyan súlyosak, hiszen minden kutató fel tudja vázolni pl. a post-ravennai építészet

legfőbb jellemzőit, vagy a karoling művészetét, esetleg a ciszterciákét. Magától érthető, hogy ezek az elemek a későbbi korokban, a barokk évszázadában, a klasszicizmus, a romantika évtizedeiben sokkal összetettebb formában jelentkeznek, mint a középkor vagy a reneszánsz idején. A nemzetközi kapcsolatok kiterjedése, az utazás, a kereskedelem, az irodalom fellendülése, az építészeti formák, tér- és tömegalakítási megoldások gyorsabb cseréjét — s ami a mi szempontunkból lényegesebb — keveredését tették lehetővé. Ez azonban nem lehet akadálya, hogy a helyes történeti kép megrajzolása érdekében mélyreható elemzéssel kövessük ezeknek a jelenségeknek eredetét, elterjedését, elhalását.

Feltétlenül ugyanez a kartografikus módszer alkalmazása ad feleletet a helyi sajátosságok vizsgálatára is. Egy-egy művészi forma helyi alakulása, módosulása az érintett terület egészen vizsgálható és mutatható ki.

A nemzetközi együttműködés egy ilyen kutatás érdekében tehát nem annyira új kutatási módszerek, mint a meglévők továbbfejlesztésének igényével lép fel. Ennek érdekében természetesen bizonyos kérdésekben meg kell állapodnunk. Az első — s talán a legfontosabb — azoknak a kutatási szempontoknak meghatározása, amelyeket a terület egészen alkalmazni kell. Úgy vélem, nem e konferencia, hanem az érdekelt területek szűkebb albizottságainak feladata a szempontok és az eredmények ábrázolásának módját kidolgozni. Aligha tévedek azonban, hogy alapvetően el kell végeznünk egy bizonyos munkát, mely éppen a felvetett kartográfiai módszer alkalmazása szempontjából elkerülhetetlen.

Köztudomású, hogy a szóban forgó területen az elmúlt félszázadban a helynevek igen jelentős változása következett be. Nem tekintve most azt a körülményt, hogy egyes területeken a múlt század végén két, esetleg három nyelvű neve volt egy településnek, egymagában a századfordulón minden országban megindult egységes helységnevtár kialakítására való törekvés is igen jelentős változásokat hozott. Az 1919-es békeszerződéseket követő területi változások jelentős mértékben változtatták a korábbi szakirodalomban szereplő helyneveket. Ez a folyamat a II. világháború befejezése után sem állt meg és nekünk nincs módunkban, nem is lenne helyes azzal foglalkozni, hogy ezek a helynévi változások nálunk vagy másutt mennyire megalapozottak, de regisztrálásuk és egymással való közlésük azt hiszem, a nemzetközi együttműködésnek legelső, elkerülhetetlen lépése. Javaslom tehát, hogy az együttműködő Akadémiák záros határidőn belül cseréljék ki egymással a ma érvényben levő helynevek listáját, feltüntetve azokat a helynévváltozásokat, melyek eddig bekövetkeztek. Magunk részéről ezt minden további nélkül felajánlhatjuk, mert ha nem is együtt, de nyomtatásban rendelkezésre áll.

Megfontolandónak tartanám azt is, hogy akadémiáink kössenek meg egyezést a tudományos munkák helymutatóinak szerkezetéről, vagyis arra vonatkozólag, hogy a helymutatókban a korábbi cseh, lengyel, magyar, német stb. neveket a mai, az utolsó formájával együtt szerepeltetik. (Természetesen utalás formájában.)

Mindezek azonban gyakorlati kérdések, melyekkel elősegíthetjük együttműködésünket, de a tudományos feladatot még nem oldják meg.

Szabad legyen néhány példán az együttműködésre vonatkozó elképzelésünket in concreto bemutatni. Előre is elnézést kérek, hogy középkori érdeklődésem miatt elsősorban onnan veszem a példákat.

A magyar honfoglalás előtti építészet hazánk mai területén erős déli befolyás alatt állott. Ennek kiindulópontja a római és a postravennai építészet, amit végső soron a karoling építészet is erősített e peremterületen. Rendkívül érdekesnek tartanám, ha ennek az építészetnek néhány alapvető formai megoldását, behatolását észak felé kartográfiai módszerrel rögzítenék. Ilyen alapvető alkotó elemnek érzem a háromhajós bazilikás formát, melynél döntő tényező, hogy kereszthajóval vagy anélkül valósul meg, jellemző körülménye, hogy milyen apsziszárast használ. A zalavári bazilika keleti hátfalás, háromapszisos rendszere rendkívül világosan tanúskodik istriai eredetéről, míg a fenékpusztai bazilika a kialakulás folyamatáról. Ez utóbbi ugyanis IV. századi római épületből — talán polgárházból — részletekben fejlődve érte el három félköríves apszissal záruló kereszthajó nélküli formáját. Nem véletlen, hogy ez az alaprajzi forma a magyarországi romanikában hosszú ideig uralkodó, csak a XIII. sz. elején töri meg egyeduralmát a francia keresztházás forma változatosabb, franciás szentélyfej alakítással. Ennek az alaprajzi formának nyomankövetése Csehszlovákia, Románia, Lengyelország területén bizonyára igen hasznos eredményeket hozna. Különösen eredményes lenne, ha ennek az építészetnek két más velejáráóját is vizsgálnánk. Gondolok itt a kisméretű, rendszerint laposan képzett, kevésbé finoman megmunkált kőanyagra és az épületplasztika jellegzetes anyagára, szalagfonatos díszítésére. Ez utóbbiak tudomásom szerint nemzetközi kutatás tárgyai, mert a müncheni művészettörténeti intézet kartotékolja az egész közép-európai anyagot. Ennek a szalagfonatos anyagnak számbavétele, feltárása és feldolgozása tehát olyan nemzetközi feladat, mellyel nekünk is foglalkozni kell.

A román stílusú emlékegyéből még a következő elemek vizsgálatát tartanám szükségesnek. A magyar kutatás igen jelentős megállapítása, hogy a feudális vezető réteg a XII. sz. folyamán nemzetiségi, családi templomokat építtet, melyek elég határozott típusokba (nyugati homlokzatú toronypáros, félköríves szentélyű, kereszthajó nélküli bazilikák, egyhajós, homlokzati tornyos templomok) rendeződnek, de valamennyinek közös sajátossága a nyugati oldalon emelkedő urasági karzat. Nem teljesen világos, hogy ez a nyugati karzat pl. csak az építtető helye, vagy pl. különálló kápolnaként is szolgált. A feudális építtető akaratanak, igényének ily jellemző megnyilatkozása azonban nem maradhatott meg egyedül Magyarország területén — mint azt Entz Géza kimutatta —, de az együttműködő országok területén való teljes elterjedésének kidolgozása alighanem újabb eredményeket hozna.

Valamennyi ország területét átszötte a cisztercita rend hatása. Jellemző formaelemeinek vizsgálata (alaprajz, részletformák) és kartográfiai vetítése kétségtelenül újabb felismerések forrása lehet.

Végül a centrális építmények elterjedésének vizsgálata olyan megfigyeléseket eredményezhet, mely ezt a legutóbbi konferencián is vitatott problémát a végleges megoldáshoz segítheti.

A gótika területéről csak néhány példát emelnék ki, melyek cseh barátaink kutatását közelebből érintik, de valamennyi ország érdekelt benne. A parléri gótika kiterjedése Közép-Európa szempontjából sorsdöntő kérdés a XV. sz. folyamán. Struktív, de dekoratív formái sokkal jellegzetesebbek, sem hogy elterjedésének kartografikus ábrázolása nagyobb nehézségbe ütközne.

De ugyancsak a gótika korszakán belül további két kérdés vizsgálata csak a legszorosabb nemzetközi együttműködés révén oldható meg. Ez pedig a középkori lakóház és a téglaeépítészet vizsgálata.

Magyarországon általában a déli, az utcával párhuzamos gerincevonalú lakóházak épülnek a középkor folyamán. Nálunk jellegzetesek a széles és magas kapualjak, a jelentősebb épületek kapualjának előfülkékkel való díszítése s végül — még a zsúfolt beépítésű városokban is — nagyméretű udvarok, részben gazdasági épületekkel megtöltve. Mi úgy véljük, hogy e háztípus elterjedése déli, esetleg olasz eredetű, valamint, hogy illetően való alakulása szervesen összefügg e korszak társadalmi fejlődésével, vagyis, hogy a munkamegosztás, az iparúzó réteg differenciálódása nem fejlődött ki teljesen. A magyar városok iparosai, kereskedői az egész középkoron át megtartották kapcsolatukat a földműveléssel, főként a szőlőtermeléssel. Ha tehát a nálunk divó háztípust s annak jellegzetes elemeit, pl. a kapualj kiképzést, az emeleti szobaelrendezést, kiterjedését pontosan ismernénk, úgy vélem, ismét államhatártól független, de társadalmilag, szellemileg szorosan összefüggő területeket tudnánk kijelölni, illetve ezen belül a fejlődés útját megrajzolni.

Nem akarom részletesen fejtegetni, hogy az északi háztípus, illetve annak cseh, lengyel változata térbeli kiterjesztésének vizsgálata hasonló, vagy még jelentősebb eredménnyel biztat. Úgy tudom viszont, hogy ebben a kérdésben fenn is áll bizonyos együttműködés a cseh és lengyel kutatás között.

Jellemzőnek tartanám a téglaméreték és sajátosságok elterjedésének kutatását. Ebben a vonatkozásban a lengyel kollégáknál láttam érdekes eredményeket, a munkamódszer átvétel további fejlődéssel biztat. Sőt, itt a kezdeteket is vizsgálni kellene és vissza kellene nyúlni a románkorig, illetve kiterjeszteni az együttműködő kutatást a mázas téglafajtákra, általában a tégláépítéssel technikai megoldásaira. (Pl. vakolat kezelés.)

A közép-európai reneszánsz építészet fejlődése — legalábbis úgy véljük — tisztán áll előttünk. Látjuk annak közvetlen olasz eredetét, azt is, hogy több forrásból, lökésszerűen éri el a területet, de nagyon messze vagyunk attól, hogy ezeket az adatokat a maguk teljességében és nemzetközi kapcsolataiban áttekinteni tudjuk. Még izgalmasabb és kevésbé felderített a reneszánsz későbbi korszaka, hogy csak egy példát hozzak, az ún. pártázatos reneszánsz keletkezésének és elterjedésének kérdése, vagy népivé válasának problematikája, ami, úgy vélem, a román kutatást érinti közelebbről.

A barokk stíluskorszakból csak két kérdést emelek ki. Az egyiket ma úgy nevezhetnénk, hogy a títustervek elterjedése, a másik ismét a lakóházakra vonatkozik. Mindkettő szorosan összefügg az osztrák császárság centralisztikus törekvéseivel, ami a kiinduló ponton túl a cseh, a szlovák, a lengyel, a jugoszláv, a román kutatást érinti. Gerevich Tibor egy rövid kis cikkében a magyar barokkot k. u. k. barokknak nevezte s ebben nagyon sok igazság van. Elősegítette ezt a bécsi és azzal összefüggő építési igazgatás működése, de az is, hogy pl. hazánkban nagyon sok cseh és morva kőműves, kőfaragó dolgozik az időben. A levéltári anyag feltárása a cseh és morva mesterek neveinek százait hozza napvilágra. Elegendő ebben a vonatkozásban a magyar műemléki topográfia köteteinek névmutatóira hivatkozni. Számomra, aki nem foglalkozom e korszakkal, úgy tűnik, hogy az egyházi és a középületek valósággal bécsi títustervek alapján épülnek a birodalomban, a lakóházakat pedig az azonos társadalmi igény és az építők hagyománya formálja hasonlóvá.

Bocsássák meg, hogy abbahagyom a rokon, az együttműködést kívánó témák felsorolását, szeretném remélni, hogy a hozzászólások a felvetett problematikát mind módszer, mind téma szempontjából ki fogják egészíteni. A hátra-

levő pár percben inkább a megvalósítás módozataira szeretném néhány gondolatot felvázolni, abban a reményben, hogy az is vita témája lesz.

Az elmondottak alapján, úgy vélem, hogy a szocialista országok építészettörténeti kutatása elérkezett ahhoz a ponthoz, hogy munkánkat a nemzetközi együttműködés rendszeres megszervezésével újabb eredményekkel gazdagítsuk. Ehelyütt talán felesleges is külön kiemelni, hogy ebben az együttműködésben szívesen fogadjuk azokat az országokat is, akik nem a mi társadalmi rendszerünkben élnek, de anyaguk, kutatási együttműködési hajlandóságuk — világnézeti kényszer nélkül — lehetővé, szükségessé teszi az együttműködést.

Javasolom, hogy az együttműködő országok — Akadémiájuk keretében — alakítsanak nemzeti bizottságokat az építészettörténeti kutatás koordinálására és folytatására. Ezek a bizottságok dolgozzák ki, hogy kutatási területük szempontjából milyen kérdések, ezen belül az egyes kérdéscsoportokban milyen tér- és tömegformáló jellegzetességek feltárása szükséges. A magyar bizottság vállalja, hogy a kutatás metodikáját, szervezetét és a kartográfiai jelzés rendjét kidolgozza s azt záros határidőn belül eljuttatja a társakadémiáknak.

Megismétlem azt a javaslatomat, hogy a helynév és mutató rendszer egységes megoldását határozzuk el.

Végül úgy vélem, hogy ez a munka csak akkor válik eredményessé, ha nyomtatásban való közzétételére lehetőség nyílik. Úgy vélem, hogy az itt jelenlevő akadémiák vállalhatnák egy olyan idegen nyelvű évkönyv, később talán folyóirat megjelentetését, mely az itt javasolt közös kutatásoknak publikáló fóruma lenne. Ha a közös kutatásban részt vevő Akadémiák egy-egy évkönyv kiadását vállalnák, úgy 6—7 évenként kerülne sor egy-egy kötetnek egy akadémia által való megjelentetésére, ami azt hiszem, az akadémiai könyvkiadás volumenét tekintve, igen kis összegű megterhelést jelentene.

Ha a fent vázolt együttműködés elveiben és módszerében meg tudnánk állapodni, továbbá, ha megszervezését és lebonyolítását az akadémiák között együttműködési szerződésekbe tudnánk foglalni, úgy vélem, igen jelentős lépést tettünk a szocialista építészettörténet megalkotása felé.

PROBLEME DER MITTELEUROPÄISCHEN BAUGESCHICHTE

Wenn man nur einen oberflächlichen Blick auf die Forschungsarbeiten der zur Tagung eingeladenen Nationen wirft, entfaltet sich vor unseren Augen aus den Veröffentlichungen der letzten Jahrzehnte sofort die Forschungsarbeit gewaltigen Ausmaßes, die sowohl in mengenmäßiger Hinsicht, als auch vom Standpunkt der wissenschaftlichen Ansprüche aus hoch über den Vorkriegsstand steht. Dennoch dürfen wir eine Mangelhaftigkeit dieser Arbeit nicht unerwähnt lassen, weil durch eine Zusammenarbeit der sozialistischen Staaten auch dieser abgeholfen werden könnte. Was ich meine ist, daß während das tschechische, polnische, deutsche, rumänische und ungarische Fachschrifttum weitgehend intensiv wurde, nur seltener trifft man Studien an, die dem Material des Raumes in den weiteren, z. B. in mitteleuropäischen Zusammenhängen nachgehen würden. Um die Frage einfach zu stellen: aus den Studien der angeführten Nationen über ein identisches Styl-Zeitalter, über ein Problem und es sei denn, daß alle dieselbe Epoche mit derselben Intensität behandeln — würde kein Bild nach einer einheitlichen Anschauungsweise hervorgehen. Man findet z. B. gute Zusammenfassungen der Spätromantik in der tschechischen, slowakischen, rumänischen und polnischen Fachliteratur, auch wir Ungarn waren bestrebt, in diesem Gebiet unser eigenes Denkmalmaterial zu bearbeiten; wollte jedoch jemand die Geschichte der spätromanischen Architektur im mitteleuropäischen Raum behandeln, konnte er zu seiner Arbeit nur kein Rohmaterial vorfinden, da es keine nach einheitlichen Gesichtspunkten durchgeführte Forschungsarbeit an der Architektur des Frühfeudalismus gibt.

Es ist vielleicht nicht übertrieben, wenn wir die Behauptung wagen, daß die gegenwärtige Lage der Forschungsarbeit mit dem Material nicht konform ist, da dieses im Augenblick ihres Zustandekommens viel zu international war, daß die gegenwärtige und bis zu einem gewissen Grad im nationalen Rahmen praktizierte Behandlungsart die historische Wirklichkeit in ihrer Ganzheit zu erfassen vermöchte. Dieser Forschungsmethode sind auch ferner Schranken gesetzt, die langsam zum Rudiment werden, über die man sich eher früher, als später auszusprechen hat, da diese Fragen im Fall, daß sie ungelöst bleiben, kaum dazu angetan sind unser soziales System weiterzuentwickeln, eher könnten diese zu Hindernissen auf unserem Weg nach vorwärts werden.

Wir müssen danach trachten, unsere Kräfte zu vereinen, unsere Methoden miteinander in Einklang zu bringen, unsere Forschungsprogramme aufein-

ander abzustimmen, um eine Baugeschichte dieses, der Einfachheit halber mit dem Namen Mitteleuropa belegten Gebietes schreiben zu können, die nach einheitlichen Gesichtspunkten abgefaßt ist, eine Aufgabe von der wir hoffen, daß sie, wenn auch nicht von uns, so doch zumindest von unseren Nachkommen bewältigt werden wird. Ich möchte vorausschicken, daß es aus dieser Baugeschichte einheitlicher Anschauungsweise an zwei Aspekten unter keinen Umständen fehlen dürfe, nämlich der Betonung des Gemeinsamen in der Architektur der betreffenden Völker und Gebiete und der des spezifisch Individuellen also des für das gegebene Volk und Gebiet Charakteristischen. Ich halte dafür, daß falls wir so eine Baugeschichte nach dieser Anschauungsweise zustande bringen, bzw. durch eine Koordination der Forschungstätigkeit und Organisation der Zusammenarbeit zumindest die Grundlage für dieselbe schaffen, ihr die Ziele setzen und den Weg weisen und ihr Arbeitsmethoden vorgeben, wir nicht nur der Baugeschichte, sondern auch den verwandten Wissenschaften — ich denke an die Wissenschaft der Kunst, Literatur, Politik, Wirtschaft und Kulturgeschichte — eine nicht unwesentliche Hilfe leisten würden.

Scheinbar bereitet schon die Abgrenzung des Forschungsgebietes unüberwindbare Schwierigkeiten, da dem Begriff Mitteleuropa von einem amerikanischen Wissenschaftler ein ganz anderer Sinn, als von einem ungarischen beigelegt wird. Ein ähnlicher Fall liegt vor, wenn man über Südosteuropa spricht. Ich bin der Ansicht, daß dieses Problem dennoch gelöst werden kann. Wir meinen vom Blickpunkt unseres spezifischen Forschungsplanes aus mit der Benennung »Mitteleuropa« das Gebiet, welches zwar von den großen internationalen Stilströmungen durchflossen worden ist, das aber eher als ein Aufnehmer und Weiterentwickler, denn ein Hervorbringer der großen Stylepochen angesehen werden kann. Ist dies wahr — und wir haben keinen Grund daran zu zweifeln, wenn wir das Gebiet vom Standpunkt der italienischen, französischen oder deutschen Kunst aus einer Prüfung unterziehen, — auf welche Weise ließe sich dasselbe abstecken? Kann es überhaupt von einem konkreten, umgrenzbaren Gebiet die Rede sein? Wir sind zumindest zur Zeit — nicht in der Lage ein Gebiet als Mitteleuropa, Osteuropa oder Südosteuropa im geographischen Sinn anzusprechen, in einer, für die Epochen Romanik, Renaissance, Barock und Klassizismus gleichermaßen gültigen Art, obzwar wir der Tatsache wohl bewußt sind, daß etwas diese Gebiete in einer bestimmten Epoche verband. Wir wissen auch, daß es sich hierbei nicht um ein etwaiges Staatsgebilde, sondern um eine identische Form und Weise der künstlerischen Rezeption handelt. Wie können wir aber den Ausweg finden? Doch gewiß nicht so, daß wir von einem in geographischem Sinne definiert, von Flüssen und Tälern begrenztem, zwischen Staatsgrenzen liegendem Gebiet sprechen, sondern unser Europa virtuell, durch den romanischen Styl, durch die Baukunst der Renaissance oder des Barock in eine Einheit zusammengefaßt vorstellen.

Stellen wir also die Frage so, wird Mitteleuropa unbedingt zu einem in geographischer Hinsicht sich stets verändernden, aber zu einem beständigen, genauer gesagt zu jeder Zeit durch die Konstanz eines gleichen Geschmacks gekennzeichneten einheitlichen Begriff.

Mitteleuropa stellt einen Raum dar, den der ravennatische Einfluß in der Zeitspanne zwischen dem sechsten und neunten Jahrhundert erreichte, einen, den eine andersgerichtete, doch hinsichtlich ihrer Grundstruktur öfters

verwandte karolingische Architektur nach dem Vorbild ihrer eigenen Bestrebungen zu formen trachtete. Ohne Zweifel kennzeichnen Mitteleuropa die sich auf Anregung der französischen oder italienischen Romanik herausbildenden lokalen Schulen, in dem die, von der einheitlichen burgunder Frühgotik befruchtete Architektur entstand. Es könnte meines Erachtens diesen Begriff kaum dem Raum abgesprochen werden, der den Abglanz der französischen Kathedralgotik widerspiegelt, oder dem, welchen von dieser ausgehend der Bau- und Bildhauerstyl der Parlers zusammenfasste. Es ist das vom Blickpunkt der Architektur aus unter allen Umständen einheitlicher Raum, den bereits die großen Anregungen der italienischen Renaissance erreicht haben, oder welchen die Barockkunst die Italien angeregt hatte — mit österreichischer oder süddeutscher Übermittlung — nach ihrem Vorbild formte. Zwei interessante Extreme sind vielleicht dazu angetan, das Problem unter diesem Blickpunkt zu beleuchten.

Die Expansion der bizantinischen Kunst stellt meiner Meinung nach ein im vollen Umfang mitteleuropäisches Problem dar, besonders wenn man auf die Erforschung der dazwischenliegenden Gebiete Rücksicht nimmt, jedoch dürfte dies für die türkische Kunst kaum mehr zutreffen, da es sich bei der nicht um das Eindringen einer geistigen Strömung in ein politisch unabhängiges Gebiet hinein und eine dort freiwillig erfolgte Aufnahme derselben handelt, sondern um eine Strömung, die nur durch die militärische und politische Expansion des Islam der Architektur der von dieser eroberten Gebiete aufgezwungen wurde. Damit will ich keineswegs die Bedeutung der türkischen Baukunst z. B. in Bulgarien, oder Ungarn in Abrede stellen, aber diese ist meiner Ansicht nach ein in vieler Hinsicht ander geartetes Problem, wie z. B. das der bizantinischen Kunst, da diese das betreffende Gebiet spontan aufnahm, welchen Nachdruck auch dieser Kunst das bizantinische Kaiserreich durch ihre ganze politische und wirtschaftliche Macht verliehen haben mag.

Für die mitteleuropäische Baugeschichte geben also nicht die politischen Grenzen, sondern die künstlerische Verbundenheit den Ausschlag. Dies ist aber nur der eine Aspekt, da ich bereits eingangs erwähnt habe, daß neben dem Über- und Aufgenommenen, das Lokale in welches sich das überlieferte geistige Erbe umwandelte, zu einem grundlegend bestimmenden Umstand wurde. Die Prüfung dieser Frage, die Erforschung der lokalen Entwicklungszüge umfaßt desgleichen virtuell existierende Gebiete. Zweifelsohne folgen beide Aspekte aus dem Material selbst, aus jenem, das durch die historisch-soziale Wirklichkeit nach ihrem Ebenbild geformt wurde und es dürfte uns mit dieser Anschauungsweise gelingen, das Material von mehreren Seiten zu erfassen und darzustellen, als man dies mit der, auf die politischen Grenzen der Vergangenheit oder Gegenwart ausgerichteten zu tun vermag.

Nach Erörterung der Frage Forschungsgebiet wenden wir uns nun dem zu bearbeitenden Material, genauer ausgedrückt einem Teil desselben, den Baudenkmalern der Volksarchitektur zu. Vom Standpunkt der raum-zeitlichen Ausdehnung der durchziehenden Geistesströmungen und noch mehr von dem des Auftrittes und der umgestaltenden Kraft örtlicher Eigenschaften aus kommt der Volksarchitektur als der in der »großen Kultur« stets anwesenden »zweiten Kultur« meines Erachtens eine besonders große Bedeutung zu. Trachten wir also nach einer mitteleuropäischen Baugeschichte, sollten wir der Untersuchung der Architektur der untersten Schichten des Feudalismus

eine viel weitgehendere Beachtung schenken, als dies bisher der Fall war. Das scheint mir schon aus dem Grunde angebracht zu sein, weil der Konservatismus der bauerlichen Volksmassen Elemente für uns aufbewahrte und möglicherweise heute noch aufbewahrt, die im schnelleren Strom der »grossen Kunst« bereits lange untertauchten oder als Wrack ans Ufer geschleudert worden sind.

Nach Erörterung der Frage vom Gebiet und Material müssen wir abschließend noch auch über die Probleme der Methode sprechen. Ist es möglich eine erfolgreiche Forschungsarbeit zu leisten, kann das gewünschte, zusammenhängende Bild mit den herkömmlichen baugeschichtlichen Methoden aufgezeichnet werden? Meines Erachtens wird das gehen, nur müssen diese sich auf die zu erreichenden Ziele ausrichten.

Vor allen Dingen ist festzustellen, daß es sich um die Untersuchung von raum- und massenbildenden Konstruktionen, um den Weg auf dem diese ausgeformt wurden, um ihre Verbreitung, Blüte und Absterben handelt, es ist daher nicht die grundlegende Veränderung der Forschungsmethoden auf die hinzuarbeiten ist, sondern es geht bloß um eine Erweiterung derselben, damit die bisher nicht gehörig beachteten Erscheinungen erfaßt und die Möglichkeiten der sozialistischen Kooperation voll ausgenützt werden können. Es gab bisher kaum einen Forscher, der die eine oder andere baugeschichtliche Erscheinung in sich, nur vom Standpunkt seines eigenen Gebietes aus untersucht hätte, das Problem stellt sich uns eher in der Form, die Fragen von Anfang und Ende, Umwandlung und Fortsetzung mit einer erhöhten Aufmerksamkeit zu behandeln, als dies bisher getan wurde. Zu diesem Zweck können wir Forschungsmethoden wieder aufgreifen, die in unserer gegebenen Lage der Gemeinschaftsarbeit der Kooperation förderlich zu sein vermögen.

Wir haben hierbei kartographische Methoden im Auge, mit Hilfe welcher die Ausdehnung einer kennzeichnenden Raumkomposition einer Masse oder einer Konstruktion für das geprüfte Gesamtgebiet skizziert werden kann. Eine Arbeit dieser Art läßt sich primär nur auf Grund einer engen internationalen Zusammenarbeit durchführen, in der eine jede Nation nicht nur wissenschaftliche Arbeit für andere leistet, sondern diese auch von anderen erhält.

Für den Erfolg dieser Arbeit ist aber eine grundlegende Klärung der Grundbegriffe und — Gesichtspunkte unerläßlich. Zum Glück sind diese Fragen heute nicht mehr so schwer, da doch ein jeder Forscher die Hauptcharakteristika der post-ravennesischen Architektur oder die der karolingischen Kunst oder die der Zisterzienser darlegen kann. Es versteht sich von selbst, daß sich diese Elemente in den späteren Epochen im Jahrhundert des Barock, in den Jahrzehnten des Klassizismus, der Romantik in einer viel komplexeren Form, als zur Zeit der Renaissance oder des Mittelalters zeigten. Die Ausbreitung der internationalen Beziehungen, der Aufschwung der Reisen, des Handels, der Literatur, hatten einen schnelleren Austausch der Bauformen der Lösungen der Raum- und Massengestaltung und was von unserem Standpunkt aus noch wichtiger erscheint, eine Vermischung derselben zur Folge. Das kann uns aber daran nicht hindern, um im Interesse der Aufzeichnung des richtigen geschichtlichen Bildes Ursprung, Verbreitung und Absterben dieser Erscheinungen durch eine tiefgreifende Analyse zu verfolgen.

Unter allen Umständen wird uns die Anwendung dieser kartographischen Methode den Schlüssel zur Untersuchung und Umgestaltung der lokalen

Methoden in die Hand geben. Der lokale Werdegang einzelner künstlerischer Formen läßt sich an der Ganzheit des betroffenen Gebietes studieren und nachweisen.

Die internationale Zusammenarbeit zur Förderung einer der Forschungsarbeit dieser Art erhebt also nicht so sehr den Anspruch nach neuen Forschungsmethoden, als den nach einer Weiterentwicklung der bereits bestehenden. Um dies tun zu können, müssen wir uns selbstverständlich auf einige Fragen einigen. Als die erste und vielleicht wichtigste Aufgabe stellt sich uns die Festlegung der Gesichtspunkte, nach denen im ganzen Gebiet vorzugehen sein wird. Ich denke, es ist die Aufgabe der spezialisierten Unterausschüsse für die betroffenen Gebiete und nicht die des Plenums Methoden zur Darstellung von Gesichtspunkten und Ergebnissen auszuarbeiten. Ich dürfte mich aber kaum in der Annahme irren, daß eine gewisse grundlegende Arbeit hinsichtlich des vorgeschlagenen Kartographierens zu leisten ist.

Es ist allgemein bekannt, daß im betreffenden Gebiet während des vergangenen halben Jahrhunderts die Ortsnamen eine weitgehende Veränderung erfuhren. Den Umstand zunächst außer Acht lassend, daß in einzelnen Gebieten zu Ende des letzten Jahrhunderts einzelne Siedlungen Namen in zwei, ja sogar drei Sprachen hatten, brachte die Bestrebung, wie sie in allen Ländern zur Jahrhundertwende einsetzte, ein einheitliches Ortsnamenverzeichnis zusammenzustellen, auch weitgehende Veränderungen mit sich. Die Gebietsveränderungen, die die Friedensverträge von 1919 im Gefolge hatten, brachten beträchtliche Änderungen hinsichtlich der in der früheren Fachliteratur enthaltenen Ortsnamen mit sich. Dieser Vorgang kann auch nach Beendigung des zweiten Weltkrieges nicht zum Stillstand. So falsch es wäre, wenn wir uns unberechtigterweise darauf einließen, diese Ortsnamenabänderungen bei uns und anderswo auf ihre Berechtigung hin zu prüfen, stellt meines Erachtens die Registrierung und der Austausch derselben den allerersten und unumgänglichsten Schritt auf den Weg zur internationalen Kooperation dar. Ich möchte daher vorschlagen, daß die zusammenarbeitenden Akademien kurzfristig die Verzeichnisse mit den zur Zeit gültigen Ortsnamen, unter Hinweis auf die bis jetzt eingetretenen Veränderungen untereinander austauschen. Unsererseits können wir unser Material, das zwar noch nicht zusammengestellt ist, jedoch in Druck vorliegt, anbieten.

Wir sollten auch eine Vereinbarung unserer Akademien miteinander auf den Aufbau der Ortsnamenverzeichnisse für wissenschaftliche Arbeiten in Erwägung ziehen, wobei Einigkeit darüber erzielt werden sollte, daß ehemaligen tschechischen, polnischen, deutschen usw. Namen gemeinsam mit ihrer heute gültigen, allerletzten Form ins Register aufgenommen werden sollten (Selbstverständlich in Form eines Hinweises).

All diese Fragen sind aber praktischer Natur, die unserer Zusammenarbeit zwar förderlich sein können, aber keine Lösungen für unsere wissenschaftlichen Aufgaben darstellen.

Es sei mir nun gestattet, anhand einiger Beispiele meine Gedanken über die Zusammenarbeit konkret darzulegen. Ich will aber von vornherein um Entschuldigung bitten, daß ich die Beispiele aus dem Mittelalter nehme, der Epoche also, welcher in erster Linie mein Interesse gilt.

Die Architektur stand vor der Landnahme im Gebiet unserer Heimat unter starkem südlichen Einfluß. Den Ausgangspunkt bildete die römische und postravennatische Baukunst, die letzten Endes in diesem Randgebiet eine

Stärkung seitens der karolingischen Architektur erfuhr. Es wäre meiner Ansicht nach ebenfalls aufschlußreich einige Fragen grundlegender Art, die der Formlösung und die des Eindringens dieser Baukunst gegen Norden mit Hilfe der kartographischen Methode festzuhalten. So ein Grundelement ist meiner Meinung nach die dreischiffige basilikale Form, wobei es entscheidend ist, ob es sich um eine Ausführung mit oder ohne Querschiff handelt, und die Frage, welche Art Apsis vorliegt, ein kennzeichnendes Merkmal darstellt. Das Konchensystem mit östlicher Rückwand, wie sie bei der Basilika in Zalavár anzutreffen ist, führt einen schlagenden Beweis dafür, daß diese istrischen Ursprungs ist, während die Basilika von Fenékpuzsza den Vorgang der Ausgestaltung vor Augen führt. Diese nämlich erreichte, sich aus einem römischen Gebäude des vierten Jahrhunderts — vielleicht aus einem Bürgerhaus — in mehreren Etappen entwickelnd ihre Form, die ohne Querschiff von drei Rundbogen-Apsiden abgeschlossen ist. Es ist kein Zufall, daß dieser Grundriß in der ungarischen Romanik lange Zeit hindurch vorherrschend war, seine Alleinherrschaft wurde erst zu Beginn des dreizehnten Jahrhunderts von der abwechslungsreichen französischen Querhaus-Form mit einer Chor-Ausgestaltung französischer Art gebrochen. Die Verfolgung dieser Grundrißform durch die Gebiete der Tschechoslowakei, von Rumänien und Polen dürfte ganz gewiß sehr aufschlußreich sein. Besonders viel Erfolg verspricht die Untersuchung zwei weiterer Charakteristika dieser Architektur. Ich denke an das meistens flach ausgeformte, weniger fein bearbeitete Steinmaterial, und an die kennzeichnende Gattung der Gebäudeplastik, an die Flechtband-Verzierung. Die letztere bildet, soweit ich weiß, den Gegenstand internationaler Forschungsarbeit, da das Institut für Kunstgeschichte in München das ganze mitteleuropäische Material zur Zeit in Karten erfaßt. Die Registrierung, Erschließung und Bearbeitung dieses Flechtband-Materials stellt also eine internationale Aufgabe dar, an deren Lösung wir uns ebenfalls beteiligen sollen.

Aus dem Denkmal-Material romanischen Stils halte ich die Untersuchung der folgenden Elemente für bedeutsam; eine wichtige Feststellung, die die in Ungarn durchgeführten Forschungsarbeiten erbrachten, geht dahin, daß die feudale Führungsschicht im Laufe des zwölften Jahrhunderts Stamm- und Familienkirchen erbaute, die sich in ziemlich gut definierbare Gruppen aufteilen lassen (Paartürme mit westlicher Fassade, Basiliken ohne Querschiff, einschiffige Kirchen mit Fassaden-Türmen), aber der kennzeichnende Zug dieser Bauten ist das an der westlichen Seite erstellte Herrschaftschor. Es ist noch nicht ganz geklärt, ob dieses westliche Chor ausschließlich der Platz des Bauherrn war, oder auch als eine selbständige Kapelle diente. Eine so charakteristische Offenbarung des Willens und der Ansprüche des feudalen Bauherrn konnte aber — wie Géza Entz nachwies — nicht allein auf das Territorium Ungarns beschränkt bleiben, aber es könnte die Ausarbeitung der Frage der Verbreitung auf Gebiete der kooperierenden Länder wahrscheinlich wertvolle Ergebnisse bringen.

Das Gesamtgebiet dieser Länder war vom Einfluß der Zisterzienser durchsetzt. Die Prüfung und kartographische Projektion der kennzeichnenden Formelemente (Grundriß, Detailformen) wird zweifelsohne neue Erkenntnisse zeitigen.

Schließlich kann die Untersuchung der Verbreitung dieser zentralen Bauten zu Feststellungen führen, die dieses bereits bei der letzten Tagung diskutierte Problem der Lösung zuführen könnten.

Aus dem Gebiet der Gotik möchte ich nur einige Beispiele aufzeigen, die möglicherweise die Forschungsarbeit unserer tschechischen Freunde des näheren betreffen, aber für alle Länder von Interesse sind. Die Verbreitung der parlerischen Gotik ist unter einem mitteleuropäischen Blickpunkt ein entscheidendes Problem im Laufe des fünfzehnten Jahrhunderts. Ihre struktiven, aber dekorativen Formen sind viel zu charakteristisch, als daß eine kartographische Darstellung größere Schwierigkeiten bieten könnte.

Aber es gibt noch zwei weitere Fragen im Zeitalter der Gotik deren Prüfung nur durch eine enge internationale Zusammenarbeit durchführbar ist. Es ist dies die Untersuchung des mittelalterlichen Wohnhauses und die der Ziegelbauten.

In Ungarn wurden im Mittelalter im allgemeinen Häuser, mit einer der Straße gleichlaufenden Firstlinie gebaut. Bezeichnend für die sind die breiten und hohen Toreinfahrten, die Verzierung derselben bei bedeutenden Bauten mit Sitznischen und schließlich die mit landwirtschaftlichen Gebäuden überfüllten großräumigen Höfe, die man sogar in dicht besiedelten Städten antrifft. Wir halten dafür, daß die Verbreitung des Haustyps südlichen, eventuell italienischen Ursprungs ist und daß die soziale Entwicklung, wie sie in diesem Zeitalter vorschling, maßgeblich an der Ausgestaltung dieses Typs mitbeteiligt war, also daß die Arbeitsteilung die Differenzierung der gewerbetreibenden Schichten sich noch nicht voll entfaltet. Die Handwerker und Kaufleute in den ungarischen Städten hielten ihre Verbindungen zu der Bodenbewirtschaftung, insbesondere zum Weinbau das ganze Mittelalter hindurch aufrecht. Würden wir also eine genaue Kenntnis um den bei uns modischen Haustyp und dessen kennzeichnende Elemente, Ausbildung des Tor- einganges, Anordnung der Zimmer im Stockwerk, Umfang derselben haben, wären wir, so denke ich, imstande, wieder von Staatsgrenzen unabhängige, jedoch in sozialer und geistiger Hinsicht eng zusammenhängende Gebiete umzugrenzen, bzw. innerhalb derselben den Entwicklungsgang vorzuzeigen.

Ich möchte nicht näher auf den Umstand eingehen, daß die Prüfung der räumlichen Ausdehnung des nordischen Haustyps, beziehungsweise dessen tschechischer, polnischer Abarten ähnliche, ja sogar noch bedeutendere Ergebnisse verspricht. Soweit ich aber weiß, arbeiten an der Lösung dieser Frage die tschechischen und polnischen Forscher gewissermaßen zusammen.

Auch die Prüfung der Verbreitung der Ziegelabmessungen und Eigenschaften konnte Kennzeichnendes hervorbringen. In diesem Zusammenhang können die polnischen Kollegen wertvolle Ergebnisse aufweisen, die Übernahme der Arbeitsmethode verspricht die Entwicklung voranzutreiben. Hier sollten sogar die Anfänge geprüft werden, wobei bis zum romanischen Zeitalter zurückzugehen wäre, bzw. es sollte die zusammenwirkende Forschungsarbeit sich auf die Ziegelarten mit Glasur, bzw. auf die technischen Lösungen, wie sie die Ziegelbauweise zeigt, erstrecken. (Ich habe z. B. die Behandlung des Verputzes im Auge.)

Der Entwicklungsgang der mittelalterlichen Renaissance-Architektur steht — zumindest unserer Meinung nach — klar vor uns. Wir sehen deren unmittelbaren italienischen Ursprung und auch den Umstand, daß diese das Gebiet aus mehreren Quellen kommend stoßartig erreicht, wir sind aber sehr weit davon entfernt, diese Daten in ihrer Ganzheit und mit ihren internationalen Zusammenhängen überblicken zu können. Noch aufregender und weniger geklärt ist eine spätere Epoche der Renaissance, beispielsweise die

Frage von der Verbreitung und Entstehung der speziellen Art der Renaissance-Architektur, die die Anwendung von Zinnenbeströmungen kennzeichnet. Das Volkhaftwerden der Renaissance ist eine Problematik, die meines Dafürhaltens, für die rumänische Forschungsarbeit von Interesse sein dürfte.

Es sei hier nur auf zwei Fragen der barocken Stylepoche hingewiesen. Die eine könnten wir heute die Verbreitung der Typenprojekte nennen, während die andere die Wohnhäuser betrifft. Beide Probleme hängen eng mit den zentralistischen Tendenzen des österreichischen Kaisertums zusammen, ein Umstand der über den Ausgangspunkt hinausgehend die slowakische, polnische, südslawische und rumänische Forschungstätigkeit berühren dürfte. Tibor Gerevich nannte in einem kurzgefaßten Artikel das ungarische Barock, das k. und k. Barock und dieser Behauptung liegt viel Wahrheit. Diesem leistete die Tätigkeit der Wiener und der damit zusammenhängenden Baudirektion aber auch der Umstand Vorschub, daß in unserer Heimat zu dieser Zeit eine hohe Zahl von tschechischen und mährischen Maurern und Steinmetzen arbeitete. Der Aufschluß des Materials der Archive brachte Hunderte von Namen tschechischer und mährischer Meister an den Tag. In dieser Beziehung dürfte es genügen auf die Bauverzeichnisse in den Bänden der ungarischen Baudenkmaltopographie hinzuweisen. Mir, der sich mit dieser Epoche nicht befaßt, kommt es vor, daß die kirchlichen und öffentlichen Bauten im Reich sozusagen nach Wiener Typenprojekten erstellt wurden, während die Wohnbauten den identischen sozialen Ansprüchen und Überlieferungen der Bauherrn entsprechend, in einer ähnlichen Weise ausgeführt werden.

Sie müssen mir verzeihen, daß ich die Aufzählung der verwandten, der Zusammenarbeit bedürftigen Themata jetzt nicht weiter fortsetze, ich möchte hoffen, daß die Diskussionsredner Beiträge zu den aufgeworfenen Problemen sowohl hinsichtlich der zu verfolgenden Methoden, als auch der Thematik leisten werden. Die mir noch zur Verfügung stehende kurze Zeit möchte ich lieber dazu verwenden, einige Gedanken in der Hoffnung darzulegen, daß auch diese diskutiert werden.

Auf Grund des vorausgehend Gesagten sind wir meiner Ansicht nach im Forschungswesen für Architektur in den sozialistischen Ländern an einem Punkt angelangt, daß wir nun daran gehen können, unsere Arbeit durch eine systematische Durchorganisation mit neuen Erfolgen bereichern können. Es kommt mir aus diesem Grunde beinahe überflüssig vor zu betonen, daß wir an dieser Zusammenarbeit auch gerne diejenigen Länder mitbeteiligt sehen möchten, die nicht in unserem sozialen System leben, deren Mitwirkung jedoch aus ihrer Bereitschaft zur Kooperation heraus — ohne eine weltanschauliche Gebundenheit — möglich, ja sogar nötig erscheint.

Ich möchte vorschlagen, daß die zusammenwirkenden Länder im Rahmen ihrer Akademien, nationale Ausschüsse zwecks Koordinierung und Fortsetzung der bauhistorischen Forschungsarbeit entsenden. Diese Ausschüsse werden dann vom Standpunkt des ihnen zuerteilten Gebiets aus herauszuarbeiten haben, welche Fragen und innerhalb der einzelnen Fragengruppen welche, an der Ausgestaltung von Raum und Masse mitwirkenden Eigenschaften erörtert werden sollten. Der ungarische Ausschuß nimmt es auf sich, die Methodik, die Organisation und die Ordnung der kartographischen Bezeichnungen auszuarbeiten und diese kurzfristig den übrigen Akademien zukommen zu lassen.

Ich möchte meinen Vorschlag auf eine Entschlußfassung über die Zusammenstellung eines einheitlichen Ortsnamenregisters wiederholen.

Abschließend möchte ich noch einmal hervorheben, daß meiner Ansicht nach diese Arbeit erfolgreich sein kann nur im Fall, wenn eine Möglichkeit zur Veröffentlichung im Druck besteht. Ich denke die hier vertretenen Akademien könnten die Verpflichtung eingehen, ein fremdsprachiges Jahrbuch, zu einem späteren Zeitpunkt eventuell eine Zeitschrift herauszugeben, in welchem, bzw. welcher die Ergebnisse der hier vorgeschlagenen gemeinsamen Forschungsarbeiten erscheinen könnten. Sollten die an der gemeinsamen Forschungsarbeit beteiligten Akademien die Herausgabe je eines Jahrbuches übernehmen, hieße daß für einzelne Akademien alle 6 bis 7 Jahre ein Jahrbuch zu publizieren, was in Anbetracht der zur Verfügung stehenden Verlegerkapazität kaum eine allzu schwere Belastung darstellen dürfte.

Wenn wir uns auf die Grundsätze und Methoden der geschilderten Zusammenarbeit einigen und deren Organisations- und Abwicklungsprinzipien in Verträgen zwischen den Teilnehmerakademien festlegen könnten, hätten wir damit, meiner Ansicht nach, einen bedeutenden Schritt vorwärts auf dem Weg zur Schaffung der sozialistischen Bauhistorie geschaffen.